Popis stanovništva Crne Gore – 1879 – knjiga I-II

Pripremajući za štampu zbornik građe o popisu stanovništva u Crnoj Gori iz 1879. godine, uočili smo potrebu da se integralno sagledaju okolnosti, uslovi, način i uspješnost sprovođenja samog popisa. Ovo je bio nužan preduslov za ocjenjivanje značaja sačuvane građe prvenstveno sa aspekta cjelovitosti. Bitno je da napomenemo, bez obzira na stepen sačuvanosti cjeline građe, da ona predstavlja jedinstvenu sačuvanu cjelinu, koja je najpotpunije dokumentarno svjedočanstvo o stanovništvu Crne Gore iz 1879. te da kao takva predstavlja prvorazredan izvor za nauku.

Popisom iz 1879. godine bavili su se i proučavali ga istraživači u različite svrhe. Pisano je i objavljivano tematski ili uzgredno i fragmentarno u više navrata.

Pored svega, u svekolikoj literaturi, uočljivo je prilično nedorečenosti, nejasnoća, pa i propusta. U svemu tome najizraženija je dilema o (sve)obuhvatnosti popisa stanovništva i ona predstavlja zajednički imenitelj kod svih autora. Odgovor na ključno pitanje da li je sproveden popis na teritoriji cijele Crne Gore je izostao kod većine autora ili je u sferi pretpostavki. Smatramo ovo ključnim pitanjem jer principom kauzaliteta svjedoči o autoritetu državne vlasti i njenoj sposobnosti da sprovede određene administrativne mjere.

Kao prilog razmatranju ovog pitanja pokušaćemo da pružimo doprinos razjašnjenju ove dileme na način koji obezbjeđuje naučnu plauzibilnost. Sačuvana arhivska građa upućuje nas na zaključak da je popis stanovništva sproveden na cjelokupnoj teritoriji tadašnje Crne Gore. U prilog ovom zaključku ne ide činjenica da se u Državnom arhivu na Cetinju nalaze dvije knjige sa popisom stanovništva koje se odnose na 42 popisne oblasti

odnosno kapetanije. U konkretnom slučaju radi se o dvije sačuvane knjige popisa. Uvidom u ove knjige jasno je da nema popisa za veliki dio teritorije tadašnje Crne Gore poput Vasojevića, Kuča, Rovaca, Pipera, Bjelopavlića, varoši Podgorice, Lješanske nahije itd. Međutim, mi ne možemo zaključiti da popis nije održan i u ostalim kapetanijama. Poznajući istorijat fondova Državnog arhiva Crne Gore na Cetinju, a posebno fondova ministarstava knjaževine odnosno kraljevine Crne Gore, skloni smo da zaključimo da knjige popisa za preostale kapetanije nijesu sačuvane, što ne treba da čudi upravo zbog istorijata tih fondova. Po našoj procjeni najvjerovatnije se radi o još tri knjige popisa.

Sam za sebe ovaj momenat nije dovoljno uvjerljiv i ne pruža dovoljno dokaza za naše zaključke. Sa druge strane sačuvana arhivska građa fonda MUD (Ministarstvo unutrašnjih djela) pruža nam pouzdane dokaze da je popis izvršen i da su ministarstvu dostavljeni protokoli (popisni obrasci).

Popis je izvršen na temelju naredbe ministra unutrašnjih djela vojvode Maša Vrbice od 23. juna 1879. (3. jul) . Naredba je razaslana preko Nikšića , Rijeke, Kolašina , Vira, Bara , Grahova , Danilovgrada, Andrijevice, Goranskog i Podgorice. Naredba je preko oblasnih kapetanija proslijeđena na 72 kapetana. Na cetinjski okrug proslijeđeno je jedanaestorici kapetana. Kapetanima je ostavljen rok od 8 dana od prijema naredbe za sprovođenje popisa. Data su i kratka uputstva o načinu popisivanja stanovništva. Oblasni kapetani su zaduženi od strane ministra da vode računa o radu podređenih kapetana a takođe da im budu od pomoći. Sprovođenje popisa je otpočelo odmah u skladu sa naredbom iako su se sporadično pojavljivali raznorazni problemi. Većina problema je razrešavana u telegrafskoj komunikaciji sa ministarstvom. Tako na primjer kolašinski kapetan Zeka Lalević izvještava da ne može sprovesti popis među muhamedancima, jer odbijaju da se popišu. Ovom prilikom primjetna je odlučnost Ministarstva unutrašnjih djela da se sprovede popis , jer se nalaže striktno sprovođenje popisa i prijeti određenim sankcijama. Vrijedi napomenuti da je pored opštih uputstava o

sprovođenju popisa, od strane ministra naloženo da se u mješovitim sredinama (novopripojenim oblastima) naznači na stranicama popisa i vjeroispovjest. Činjenica je da je od strane muslimanskog stanovništva pružan otpor popisu, jer očigledno nije bila shvaćena njegova svrha i potreba. Od strane ministarstva slata su uputstva nadležnim kapetanima sa objašnjenjima svrhe i potrebe popisa kako bi se popis sproveo i izbjegle represalije. Uz manje ili više problema koje smo pomenuli popis je sproveden do kraja jula mjeseca. Iako ima izuzetaka poput kapetanije Gornjošestanske gdje se nije htjelo popisati 360 kuća muslimanskih , smatramo da je popis relativno uspješno sproveden.

O sprovedenom popisu izvještavaju vasojevićki kapetani već 30. 06. i dostavljaju protokole popisa sa određenim objašnjenjima. Popise takođe dostavljaju i kapetani Pušo Tomov – Uble (1. 07.) , Miro Pavićev – Rovca (1. 07.) , Ilija Lukin – Medun (1. 07.) , Nikola Milošev – Crnci (1. 07) , Živko Šibajlić – Jezera (18. 07.) . U konkretnom slučaju ne radi se o idealizovanom detalju na temelju kojeg bi konstruisali određeni zaključak već se radi o popisima za kapetanije koje nijesu zastupljene u sačuvanim knjigama popisa stanovništva. Kako nas upućuje sačuvana arhivska građa popisi su sprovedeni na teritoriji cijele Crne Gore i blagovremeno dostavljeni Ministarstvu unutrašnjih djela.

Knjige popisa stanovništva nastale su u Ministarstvu unutrašnjih djela najvjerovatnije. Protokoli popisa stanovništva dostavljeni od strane kapetanija su prepisivani u formi knjiga. Prepoznaje se rukopis 4 do 5 prepisivača. Postoji veliki broj pravopisnih grešaka koje se mogu pripisati radu prepisivača, najvjerovatnije zbog nečitkog rukopisa kapetanskih pisara, što je uobičajena pojava za ono vrijeme. Postoji i jedan dio grubih grešaka, koji se može pripisati isključivo prepisivaču poput recimo propusta da ne upiše broj članova domaćinstva ili da pogriješi u sabiranju.

U fondu Ministarstva unutrašnjih djela (MUD) sačuvane su dvije originalne

knjige popisa stanovništva iz 1879. godine. Knjige nose naslov ''Popis svega stanovništva po okružjima, varošima i selima - 1879'' sa signaturama VII-1 (sveska 1) i VII-2 (sveska 2). Signatura, naslov i korice su jedina arhivistička intervencija na popisu i nastale su 1952. godine kada su sačuvani popisi ukoričeni i signirani. Originalni tekst popisa napisan je pisanim ćiriličnim slovima uz upotrebu mastila.

Knjiga 1. sadrži 224 lista od kojih je 6 oštećeno. U njoj se nalaze podaci za 16 popisnih oblasti odnosno za 15 kapetanija i Okružije cetinjsko (varoš Cetinje). U ovoj knjizi je nekoliko oštećenih listova popisa za kapetaniju Pješivačku. Pored toga, za ovu kapetaniju nedostaje neutvrđen broj listova na kraju. Prema našoj procjeni, to je 6 do 8 stranica. Iz tog razloga u popisu nema tačnih podataka za Pješivačku kapetaniju jer se oni nalaze na kraju popisa za određenu kapetaniju, a upravo te stranice nedostaju. Isto tako za Čevsku kapetaniju, koja slijedi poslije Pješivačke, nedostaje neutvrđen broj početnih stranica popisa. Prema našoj procjeni nedostaje 22 do 23 stranice. I u jednom i u drugom slučaju, jer na originalu nijesu označene stranice, procjenu smo uradili na temelju prosječnog broja žitelja i familija koji su iskazani na sačuvanim stranicama popisa. U slučaju kapetanije Golijske, koja je posljednja u knjizi 1. popisa, takođe nemamo kompletne podatke jer je sačuvano 12 stranica popisa. Naša procjena je da nedostaje 4 do 6 stranica popisa.

Knjiga 2. popisa sadrži 270 listova i podatke za 26 popisnih oblasti odnosno kapetanija. Ona je kao cjelina sačuvana. U ovoj knjizi je naznačena i vjeroispovjest na početku stranice u mješovitim sredinama.

Sačuvane knjige popisa transkribovali smo za štampu čuvajući izvornost i autentičnost. Leksika nije mijenjana ni u slučajevima gdje je očigledna greška. Valja napomenuti da se u tekstu dosljedno poistovjećuju slova: F i V (Filip - Vilip), N i NJ (Duna - Dunja), L i LJ (Blečić - Bliečić) itd..

Čuvajući autentičnost dokumenata sve naše intervencije su u zagradama i odgovarajućom fusnotom sa objašnjenjem. Intervencije smo ograničili samo na dio grubih grešaka koje su evidentne i nastale su radom prepisivača. Na ovaj način nijesmo okrnjili autentičnost i originalnost, a smatramo da smo doprinijeli preglednosti i obogatili sadržaj. Stanje ove arhivske građe, obaveza da se ona valjano zaštiti, sa jedne strane, kao i njena izražena inventivnost za istraživače koja naglašava potrebu da se učini dostupnom, sa svoje strane, prvenstveno su nas rukovodili u ostvarenju ovog projekta.

(iz predgovora- S.Pejović; M. Kapisoda)